

PROGRESS: GLOBAL TADQIQOTLAR

+998200161268

@Tafakkur_academy

www.tafakkurjournals.uz

MA'MURIY JAVOBGARLIKDAN JINOIY JAVOBGARLIKKA O'TISH: CHEGARA MASALALARI VA QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL

Qahhorov Shaxriyor Yodgorovich

Buxoro innovatsiyalar universiteti magistranti

Omonov Firdavs Baxtiyor o'g'li

"Surxon Haqiqat maskani" advokatlik xayati advokati

Annotatsiya. Mazkur maqolada ma'muriy va jinoiy javobgarlik o'rtasidagi chegara masalalari qiyosiy-huquqiy metodologiya asosida tahlil qilinadi. O'zbekiston Respublikasi va AQSh Federal qonunchilik tizimi, shuningdek sud amaliyoti taqqoslanadi. Tadqiqotda ma'muriy huquqbuzarlikdan jinoyatga o'tishning asosiy mezonlari – ijtimoiy xavflilik darajasi, takroriylik, zarar miqdori, aybdorning shaxsi – tizimli tahlil qilinadi. 2024-yil statistik ma'lumotlari, konkret sud qarorlari va dekriminalizatsiya jarayonlari o'rganiladi. Ikki tomonlama javobgarlik (double jeopardy) muammosi, non bis in idem printsipi va huquqiy aniqlik tamoyillari tadqiq etiladi.

Kalit so'zlar: ma'muriy javobgarlik, jinoiy javobgarlik, huquqbuzarlik, jinoyat, ijtimoiy xavflilik, dekriminalizatsiya, non bis in idem, ikki tomonlama javobgarlik, qiyosiy huquqshunoslik, qonunchilik, sud amaliyoti.

Аннотация. В данной статье анализируются проблемы разграничения административной и уголовной ответственности на основе сравнительно-правовой методологии. Сравняются законодательная система Республики Узбекистан и федеральная система США, а также судебная практика. В исследовании проводится системный анализ основных критериев перехода от административного правонарушения к преступлению – степень общественной опасности, повторность, размер ущерба, личность виновного. Изучаются статистические данные 2024 года, конкретные судебные решения и процессы декриминализации. Исследуются проблема двойной ответственности, принцип non bis in idem и принципы правовой определенности.

Ключевые слова: административная ответственность, уголовная ответственность, правонарушение, преступление, общественная опасность, декриминализация, non bis in idem, двойная ответственность, сравнительное правоведение, законодательство, судебная практика.

Abstract. This article analyzes the issues of delimitation between administrative and criminal liability based on comparative legal methodology. The legislative systems of the Republic of Uzbekistan and the United States federal system, as well as judicial practice, are compared. The research conducts a systematic analysis of the main criteria for the transition from administrative offense to crime – degree of social danger, recidivism, amount of damage, personality of the offender. Statistical data for 2024, specific court decisions and decriminalization processes are studied.

The problem of double jeopardy, the non bis in idem principle and principles of legal certainty are examined.

Keywords: administrative liability, criminal liability, offense, crime, social danger, decriminalization, non bis in idem, double jeopardy, comparative jurisprudence, legislation, judicial practice.

Kirish

Ma'muriy va jinoiy javobgarlik o'rtasidagi chegara huquqiy nazariya va amaliyotning eng murakkab masalalaridan biridir. Huquqbuzarlikning qaysi turi ma'muriy huquqbuzarlik, qaysi biri jinoyat hisoblanishi – bu savolga javob nafaqat nazariy, balki katta amaliy ahamiyatga ega. Shaxsning ozodligi, huquqlari va qonuniy manfaatlari aynan shu chegaraning to'g'ri belgilanishiga bog'liq.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida ma'muriy javobgarlik Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks (MJK) bilan, jinoiy javobgarlik esa Jinoyat kodeksi (JK) bilan tartibga solinadi. Biroq, amaliyotda ko'plab holatlar mavjudki, ularni ma'muriy yoki jinoiy deb tavsiflovchi aniq chegara yo'q. Masalan, o'g'irlik JK 169-moddada belgilangan, lekin kichik miqdordagi o'g'irlik MJK 73-moddada ko'rsatilgan. Chegarani belgilovchi asosiy mezon – mulkning qiymati.

2024-yil statistikasi shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda 1,2 million ma'muriy huquqbuzarlik qayd etildi, ulardan 847 ming nafar shaxsga ma'muriy jazo qo'llanildi. Shu bilan birga, 87 ming jinoyat qayd etildi. Ayrim hollarda bir xil xatti-harakat uchun turli shaxslarga ma'muriy yoki jinoiy javobgarlik qo'llanilishi hollari mavjud, bu esa qonunchilik aniqligini savolga qo'yadi.

Tadqiqotning maqsadi – O'zbekiston va AQSh qonunchiligi hamda sud amaliyotini qiyoslagan holda ma'muriy va jinoiy javobgarlik chegarasini aniqlash mezonlarini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va yechim yo'llarini taklif etishdir.

1. Ma'muriy va jinoiy javobgarlikning nazariy farqlari

Huquq nazariyasida ma'muriy huquqbuzarlik va jinoyat o'rtasidagi asosiy farq – ijtimoiy xavflilik darajasidir. Jinoyat ma'muriy huquqbuzarlikka nisbatan yuqori darajadagi ijtimoiy xavfga ega bo'lgan qonunga xilof xatti-harakatdir.

1.1. Ijtimoiy xavflilik mezonlari. O'zbekiston Jinoyat kodeksining 14-moddasiga ko'ra, jinoyat – bu jamiyatga xavfli bo'lgan, qonunda nazarda tutilgan va aybi uchun jinoiy javobgarlik belgilangan harakat (harakatsizlik)dir. Ma'muriy huquqbuzarlik esa MJK 18-moddaga binoan, qonunbuzarlikdagi aybi uchun ma'muriy javobgarlik belgilangan qonunga xilof xatti-harakatdir.

Farq – "jamiyatga xavfli" iborasida yotadi. Lekin qanday darajadagi xavf jinoyat deb hisoblanadi? Bu savol qonunchilikda aniq javobga ega emas. O'zbekiston Oliy sudining 2020-yil 28-avgustdagi "Jinoyat qonunini qo'llash amaliyotidagi ba'zi masalalar to'g'risida"gi plenumida ta'kidlanganidek, "ijtimoiy xavflilik har bir aniq ish bo'yicha alohida baholanishi kerak."

1.2. Qasdning roli. Jinoyatlarda qasd (intent) asosiy unsur hisoblanadi. Aksariyat jinoyatlar faqat qasddan sodir etilganda jinoiy javobgarlik yuzaga keladi. Ma'muriy huquqbuzarliklarda esa ko'pincha ehtiyotsizlik ham javobgarlikka olib keladi. Masalan, yo'l harakati qoidalarini buzish (MJK 122-modda) ko'pincha ehtiyotsizlik natijasida yuz beradi. Lekin agar bu buzilish og'ir oqibatlariga (inson o'limi) olib kelsa, u holda JK 266-modda bo'yicha jinoiy javobgarlik paydo bo'ladi.

Mezon	Ma'muriy huquqbuzarlik	Jinoyat
Ijtimoiy xavflilik	Past yoki o'rta darajali	Yuqori darajali
Qasd	Qasd yoki ehtiyotsizlik	Asosan qasd
Jazo turi	Jarima, ogohlantirish, huquqlarni chegaralash	Ozodlikdan mahrum qilish, jarima, mulkni musodara
Ko'rib chiquvchi organ	Sud, IIV, maxsus organlar	Faqat sud
Qamoqqa olish	15 sutka gacha	20 yil gacha (umrbod)

1-jadval. Ma'muriy va jinoiy javobgarlikning qiyosiy tahlili

2. Ma'muriy huquqbuzarlikdan jinoyatga o'tish mezonlari

O'zbekiston qonunchiligida bir xil xatti-harakatning ma'muriy yoki jinoiy javobgarlik tug'dirishini aniqlovchi bir necha mezon mavjud:

2.1. Zarar miqdori (kvantitativ mezon). Ko'plab jinoyatlarda asosiy chegara – moddiy zarar miqdori. Masalan, o'g'irlik (JK 169-modda) 5 mln so'mdan ortiq zarar yetkazilganda jinoyat hisoblanadi. 5 mln so'mdan kam bo'lsa – MJK 73-moddada ma'muriy huquqbuzarlik. 2024-yil 1-yanvardan bu chegara 3 mln so'mdan 5 mln so'mga oshirildi, bu dekriminalizatsiya jarayonining bir qismidir.

***Amaliy holat:** 2023-yilda Toshkent shahrida shaxs do'kondan 4,8 mln so'mlik tovar o'g'irladi. Dastlab jinoyat ishi qo'zg'atildi (JK 169), lekin 2024-yil yanvaridan keyin chegara o'zgarganligi sababli, ish ma'muriy ishga aylantirildi (MJK 73). Bu miqdoriy mezonning amaliy ahamiyatini ko'rsatadi.*

2.2. Takroriylik mezonlari. Ba'zi hollarda birinchi marta sodir etilgan harakat ma'muriy javobgarlik tug'dirsa, takroran sodir etilganda jinoyat hisoblanadi. Masalan, oilaviy zo'ravonlik (JK 118-1-modda) – agar oldindan ma'muriy javobgarlikka tortilgan shaxs bir yil ichida yana shu harakatni sodir etsa, jinoiy javobgarlik paydo bo'ladi.

2.3. Oqibat og'irligi. Yo'l harakati qoidalarini buzish (MJK 122-modda) o'zi ma'muriy huquqbuzarlikdir. Lekin agar bu buzilish oqibatida inson halok bo'lsa yoki og'ir tan jarohati yetsa, JK 266-modda bo'yicha jinoiy javobgarlik yuzaga keladi. Ya'ni, bir xil harakat turli oqibatlar tufayli turlicha tavsiflanadi.

2.4. Shaxs xususiyatlari. Ba'zi hollarda huquqbuzarlik sodir etgan shaxsning maqomi muhim. Masalan, rasmiy shaxsning mansab vakolatini suiiste'mol qilishi (JK 205) jinoyat hisoblanadi, lekin oddiy fuqaro bunday vakolatga ega emasligi sababli, uning xuddi shu harakati boshqacha tavsiflanadi.

Xatti-harakat	Ma'muriy (MJK)	Jinoiy (JK)
O'g'irlik	5 mln so'mgacha (MJK 73)	5 mln so'mdan ortiq (JK 169)
Oilaviy zo'ravonlik	Birinchi marta (MJK 52-1)	Takroran (JK 118-1)
YHQ buzish	Og'ir oqibat yo'q (MJK 122)	O'lim yoki og'ir jarohat (JK 266)
Narkotik iste'mol	Iste'mol (MJK 193)	Saqlash, tarqatish (JK 273-276)

2-jadval. Bir xil xatti-harakatning turli tavsiflanishi

3. AQSh tajribasi: misdemeanor va felony tizimi

AQShda jinoyatlar ikkiga bo'linadi: misdemeanor (yengil jinoyat) va felony (og'ir jinoyat). Misdemeanor bizning ma'muriy-jinoiy aralash javobgarlikka o'xshaydi, lekin u ham jinoiy javobgarlik hisoblanadi.

3.1. Misdemeanor. Misdemeanor – 1 yilgacha qamoq jazosi nazarda tutilgan jinoyatdir. Masalan, kichik o'g'irlik (petty theft), ommaviy tartibni buzish, birinchi marta spirtli ichimlik bilan avtomobil haydash. Federal qonunchilikka ko'ra, misdemeanor uchun eng yuqori jazo – 1 yil qamoq va/yoki 100,000 dollar jarima.

3.2. Felony. Felony – 1 yildan ortiq qamoq jazosi nazarda tutilgan og'ir jinoyat. Qotillik, zo'rlash, yirik o'g'irlik, giyohvand moddalar bilan savdo – bular felony hisoblanadi. Felony uchun hukm chiqqan shaxs ko'plab fuqarolik huquqlaridan mahrum bo'ladi: saylov huquqi, qurol saqlash huquqi, ba'zi kasblar bilan shug'ullanish huquqi.

3.3. Wobbler jinoyatlar. Kaliforniya va boshqa ba'zi shtatlarda "wobbler" deb ataladigan jinoyatlar bor – ular holat va aybdorning shaxsiga qarab misdemeanor yoki felony deb tavsiflanishi mumkin. Masalan, hujjat soxtalashtirish holatning og'irligiga qarab misdemeanor yoki felony bo'lishi mumkin. Prokuror va sud tomonidan qaror qabul qilinadi.

O'zbekiston va AQSh tizimlarining farqi shundaki, AQShda misdemeanor ham jinoiy javobgarlik hisoblanadi va jinoiy rekordga kiritiladi. O'zbekistonda esa ma'muriy javobgarlik alohida tizim bo'lib, jinoiy rekordga kirmaydi. Bu shaxsning kelajak kasbiy faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

4. Ikki tomonlama javobgarlik muammosi (Non bis in idem)

Non bis in idem (ikki marta bir xil ish uchun javobgarlikka tortilmaslik) printsiplari xalqaro huquqning asosiy tamoyillaridan biri. Evropa Inson Huquqlari Konventsiyasining 7-protokoli 4-moddasida belgilangan. O'zbekiston Konstitutsiyasining 47-moddasi ham ta'kidlaydi: "Hech kim bir xil jinoyat uchun ikki marta jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin emas."

Amaliy muammo: Ba'zi hollarda bir xil xatti-harakat uchun ham ma'muriy, ham jinoiy javobgarlik qo'llaniladi. Masalan, 2022-yilda Farg'ona viloyatida shaxs davlat xizmatchisiga pora berdi. Dastlab unga MJK 78-modda bo'yicha ma'muriy jazo qo'llandi (10 mln so'm jarima). Keyin xuddi shu harakati uchun JK 211-modda bo'yicha jinoiy ish qo'zg'atildi va 3 yilga ozodlikdan mahrum qilindi.

Bu holat non bis in idem prinsipini buzadimi? O'zbekiston Oliy sudi 2019-yilda bu masalaga aniqlik kiritdi: "Ma'muriy va jinoiy javobgarlik turli javobgarlik turlari bo'lib, bir xil harakat uchun ikkala javobgarlikni qo'llash non bis in idem prinsipini buzmaydi." Biroq, bu yondashuv Evropa sud amaliyotiga ziddir.

Evropa Inson Huquqlari Sudi (ECtHR) pozitsiyasi: 2014-yilda Grande Stevens va boshqalar Italiyaga qarshi ishida ECtHR qaror qildi: agar ma'muriy jazo "jinoiy" xarakterga ega bo'lsa (masalan, qamoq, katta jarima), u holda keyinchalik jinoiy javobgarlikka tortish non bis in idem prinsipini buzadi. Italiya bir shaxsga birja manipulyatsiyasi uchun avval ma'muriy jarima (5 mln evro), keyin jinoiy jazoni (3 yil qamoq) qo'llagan edi. ECtHR buni qonunbuzarlik deb topdi.

AQShda "double jeopardy" tushunchasi Konstitutsiyaning 5-tuzatishida belgilangan. Lekin AQShda "dual sovereignty" (ikki hukmronlik) doktrinasini mavjud: federal va shtat qonunchiligi alohida tizimlar bo'lganligi sababli, bir xil harakat uchun ham federal, ham shtat darajasida javobgarlikka tortilishi mumkin. Masalan, 1992-yilda Rodney King ishida politsiyachilar avval shtat sudida oqlandi, keyin federal sudda ayblandi. Bu ham bahsli amaliyotdir.

5. Dekriminalizatsiya jarayonlari va tendentsiyalar

Dekriminalizatsiya – ba'zi harakatlarni jinoyat sifatidagi tavsifdan chiqarib, ma'muriy huquqbuzarlik yoki umuman javobgarliksiz qoldirish jarayonidir. So'nggi yillarda O'zbekistonda dekriminalizatsiya aktiv amalga oshirilmoqda.

5.1. O'zbekistonda dekriminalizatsiya. 2019-2024 yillar davomida 40 dan ortiq jinoyat tarkibi dekriminalizatsiya qilindi yoki chegara oshirildi. Eng muhimlari: o'g'irlik chegarasining 1 mln so'mdan 3 mln so'mga (2020), keyin 5 mln so'mga (2024) oshirilishi; iqtisodiy jinoyatlar bo'yicha ko'plab moddalarni yumshatish;

yoshlar jinoiy javobgarlik yoshining 16 dan 18 ga ko'tarilishi (ba'zi jinoyatlar uchun).

Natija: 2019-yilda 112 ming jinoyat qayd etilgan edi, 2024-yilda – 87 ming. Kamayish 22,3 foizni tashkil etadi. Bu dekriminalizatsiya, pandemiya va boshqa omillarning ta'siridir.

5.2. AQShda dekriminalizatsiya. AQShda dekriminalizatsiya asosan giyohvand moddalar sohasida kuzatilmoqda. 2024-yil holatiga ko'ra, 24 shtat marixuana iste'molini to'liq yoki qisman dekriminalizatsiya qildi. Kaliforniya 2014-yilda 6 gramm marijuanani saqlashni felonydan misdemeanororga o'tkazdi (Proposition 47). Oregon 2020-yilda barcha giyohvand moddalarni shaxsiy iste'mol uchun dekriminalizatsiya qildi (bu juda radikal qadam).

5.3. Dekriminalizatsiyaning ijobiy va salbiy tomonlari. Ijobiy: qamoqxonalarning yukining kamayishi, yoshlarning kelajagi uchun imkoniyatlar (jinoiy rekord yo'q), davlat xarajatlarning kamayishi. Salbiy: ba'zi jinoyatchilar jazosiz qolishi xavfi, jamoatchilik xavfsizligi muammolari. Masalan, Kaliforniyada Proposition 47 dan keyin kichik o'g'irliklar keskin ortdi, chunki jinoyatchilar 950 dollardan kam qiymatli tovarni o'g'irlashni "xavfsiz" deb bilishdi.

Xulosa va takliflar

Qiyosiy-huquqiy tahlil shuni ko'rsatdiki, ma'muriy va jinoiy javobgarlik o'rtasidagi chegara har qanday huquq tizimida murakkab masala bo'lib qolmoqda. O'zbekiston va AQSh tajribasi bir-biridan sezilarli farq qiladi: O'zbekistonda ma'muriy va jinoiy javobgarlik aniq ajratilgan, AQShda esa misdemeanor-felony tizimi mavjud bo'lib, ikkalasi ham jinoiy javobgarlik hisoblanadi.

Asosiy muammolar:

Birinchidan, "ijtimoiy xavflilik" tushunchasining noaniq bo'lishi. Qonunchilikda qaysi darajadagi xavf jinoyat, qaysi biri ma'muriy huquqbuzarlik hisoblanishi aniq belgilanmagan. Bu sud amaliyotida turli talqinlarga olib keladi.

Ikkinchidan, non bis in idem prinsipining buzilishi xavfi. Evropa standartlariga muvofiq, agar ma'muriy jazo "jinoiy" xarakterga ega bo'lsa (masalan, 15 sutka qamoq), keyinchalik jinoiy javobgarlik qo'llash mumkin emas.

Uchinchidan, miqdoriy chegaralarning o'zgaruvchan bo'lishi. O'g'irlik chegarasining bir necha marta o'zgarishi (1 mln → 3 mln → 5 mln so'm) qonun barqarorligiga zarar yetkazadi va fuqarolarning qonun oldidagi tengligiga putur yetkazishi mumkin.

Takliflar:

1) Qonunchilikda "ijtimoiy xavflilik" mezonlarini aniq belgilash. Masalan, zarar miqdori, takroriylik, oqibat og'irligi kabi ob'ektiv mezonlar asosida ijtimoiy xavflilik darajasini aniqlash metodologiyasini ishlab chiqish.

2) Bir xil harakat uchun ham ma'muriy, ham jinoiy javobgarlik qo'llanilishining oldini olish. MJK va JKga mos ravishda o'zgartirishlar kiritish: agar shaxsga

ma'muriy jazo qo'llangan bo'lsa, xuddi shu harakat uchun jinoiy javobgarlik qo'llashni taqiqlash (Evropa standartlari asosida).

3) Dekriminalizatsiya jarayonini ilmiy asoslar bilan davom ettirish. Qaysi jinoyatlarni dekriminalizatsiya qilish kerakligi haqida kriminologik tadqiqotlar o'tkazish, xalqaro tajribani o'rganish.

4) Sud amaliyotini umumlashtirish va yo'riqnoma ishlab chiqish. Oliy sud tomonidan ma'muriy va jinoiy javobgarlik chegarasini aniqlash bo'yicha batafsil plenumni qabul qilish.

Kelajakda tadqiqotlar sun'iy intellekt yordamida ijtimoiy xavflilikni baholash, raqamli jinoyatlar va ma'muriy huquqbuzarliklar chegarasi, transsaharad huquqbuzarliklar bo'yicha javobgarlik masalalari yo'nalishlarida davom ettirilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 2022-yil 29-avgust.
2. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. 2023-yil 29-dekabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining "Jinoyat qonunini qo'llash amaliyotidagi ba'zi masalalar to'g'risida"gi plenumi. 2020-yil 28-avgust.
4. U.S. Constitution. Fifth Amendment - Double Jeopardy Clause.
5. European Convention on Human Rights. Protocol 7, Article 4 - Right not to be tried or punished twice.
6. Grande Stevens and Others v. Italy, Application no. 18640/10, ECtHR Judgment (2014).
7. LaFave, Wayne R. Criminal Law. 6th Edition. West Academic Publishing, 2023.
8. Sattorov A.N. Jinoyat huquqi. Umumiy qism. Toshkent: Adolat, 2023.
9. Rustambaev M.X. Jinoyat va ma'muriy javobgarlik chegarasi. Toshkent: TDYUI, 2022.
10. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi. Statistik yillik. Toshkent, 2.